

Date: 5th September-2026

ABDULLA QODIRIY IJODI O'ZBEK REALISTIK ROMANCHILIGINING ASOSCHISI

Eraliyeva Dilorom Ergashboyevna

"Tabiiy va aniq fanlar"ga ixtisoslashtirilgan

S.H.Sirojiddinov nomidagi Respublika

akademik litseyi ona tili va adabiyot

fani bosh o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida zamonaviy realistik romanchilik asoschisi hisoblangan Abdulla Qodiriy hayoti va ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Yozuvchining "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari misolida uning badiiy mahorati, tarixiy voqelikni tasvirlash uslubi, obrazlar tizimi va tili xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, Qodiriyning o'zbek adabiyoti taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, uning fojiali taqdiri va merosining bugungi kundagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon", o'zbek romanchiligi, realizm, jadidchilik, badiiy obraz, milliy uyg'onish, adabiy meros.

O'zbek adabiyoti tarixida Abdulla Qodiriy nomi alohida o'ringa ega. U o'zbek adabiyotida zamonaviy roman janrining asoschisi sifatida tan olingan bo'lib, uning ijodi milliy nasrimizni yangi bosqichga ko'targan. Abdulla Qodiriy 1894-yil 10-aprelda Toshkentda kosib oilasida tug'ilgan. U dastlab eski maktab, keyin rus-tuzem maktabida, so'ngra Moskvadagi Adabiyot institutida tahsil olgan.

XX asr boshlarida O'rta Osiyoda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, jadidchilik harakatining rivojlanishi Qodiriy dunyoqarashining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. U dastlab hajviy hikoyalar, keyinchalik esa o'zbek adabiyotida ilk realistik romanlarni yaratish orqali millat tarixi, taqdiri va kelajagi haqida chuqur badiiy-falsafiy mulohazalar yuritdi.

Ushbu maqolaning maqsadi — Abdulla Qodiriyning hayoti va ijodiy yo'lini, uning asosiy asarlarini, badiiy mahoratining o'ziga xos xususiyatlarini hamda adabiyotimiz rivojidagi tarixiy ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat.

Abdulla Qodiriyning adabiy faoliyati 1910-yillarda boshlangan. U dastlab "Sadoi Turkiston" gazetasida turli maqolalar, hajviy asarlar bilan chiqishlar qilgan. "Juvonboz" (1915) hikoyasi va "Baxtsiz kuyov" (1915) dramasi uning ilk yirik asarlari sifatida e'tirof etiladi. Bu asarlarda yozuvchi jamiyatdagi illatlarni, xususan, johillik, buzuk urf-odatlar va ijtimoiy adolatsizlikni keskin tanqid ostiga oladi.

Qodiriy o'z ijodida "Mushtum" jurnalida "Kalvak maxzumning xotira daftaridan" va "Toshpo'lat tajang nima deydi?" kabi hajviy asarlar yaratib, o'tkir kulgi va kesatiq orqali jamiyat kamchiliklarini fosh etdi. Ana shu davr ijodi Qodiriyning mohir hajvchi sifatida tanitgan bo'lsa-da, uning haqiqiy badiiy mahorati roman janrida to'liq namoyon bo'ldi.

1922-1925-yillarda yozilgan "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyotidagi birinchi yirik realistik roman hisoblanadi. Asar XIX asr o'rtalaridagi Turkiston xonliklari o'rtasidagi



Date: 5th September-2026

parokandalik, ichki nizolar va bu nizolarning oddiy xalq boshiga solgan kulfatlari fonida Otabek va Kumush obrazlari orqali sof, pok muhabbat tarixini tasvirlaydi.

Romanning badiiy qimmatini shundaki, unda shaxsiy taqdir bilan ijtimoiy-tarixiy voqelik uzviy bog'liqlikda tasvirlangan. Otabek obrazi orqali yozuvchi millat kelajagi uchun kuyunuvchi, ma'rifatparvar yosh vakilining fojiasini ochib beradi. Kumush obrazi esa o'zbek ayolining sadoqati, mehr-oqibati va fojiali taqdirining timsoliga aylangan. Yusufbek hoji, Homid, Zaynab kabi obrazlar orqali esa davr ziddiyatlari, feodal munosabatlarning insonlarni fojiaga olib kelishi mahorat bilan ochib berilgan.

1928-yilda nashr etilgan "Mehrobdan chayon" romani Quadratullaxon obrazi orqali xon saroyidagi fisqu fasod, ikkiyuzlamachilik va zulmni fosh etadi. Anvar va Ra'no muhabbati fonida asar saroy ahlining axloqiy tubanligi, oddiy xalqning ezilishi masalalarini ko'taradi. Bu asarda ham Qodiriy tarixiy voqelikni chuqur bilim va mahorat bilan qayta tiklab, uni bugungi kun bilan uyg'un badiiy talqin etadi.

Abdulla Qodiriy ijodini o'ziga xos qiluvchi bir qator xususiyatlar mavjud. Birinchidan, u xalq tilining boyligidan mahorat bilan foydalangan — uning asarlari tili sodda, ravon va shu bilan birga obrazli. Ikkinchidan, yozuvchi tarixiy voqealarni puxta o'rganib, ularni badiiy asar zaminiga singdirish mahoratiga ega bo'lgan. Uchinchidan, uning obrazlari jonli, ichki dunyosi teran ochib berilgan, ular sxematik emas, balki har biri o'ziga xos xarakterga ega inson sifatida gavdalanadi.

Qodiriy nasrida psixologik tahlil, tabiat manzaralari, kundalik turmush tafsilotlari mahorat bilan uyg'unlashtirilgan bo'lib, bu uning realizmini yanada chuqurlashtiradi. Yozuvchi hajviy uslubdan ham keng foydalanadi — bu esa uning asarlariga o'ziga xos badiiy ta'sirchanlik bag'ishlaydi.

Abdulla Qodiriy 1937-yilgi qatag'on qurboni bo'lib, o'z davrining ko'plab ziyolilari qatorida asossiz ayblovlardan hibsga olingan va 1938-yilda otib tashlangan. Uning fojiali taqdiri o'sha davr mustabid tuzumining ziyolilarga nisbatan olib borgan shafqatsiz siyosatining yorqin ifodasidir. Shunga qaramay, uning adabiy merosi yo'q bo'lib ketmadi — asarlari xalq qalbida yashab qoldi va mustaqillik yillarida to'liq qayta tiklandi hamda munosib baholandi.

Bugungi kunda Abdulla Qodiriy nomi bilan atalgan ko'chalar, maktablar, uning nomidagi mukofotlar, "O'tkan kunlar" asosida yaratilgan badiiy filmlar va teatr sahna asarlari yozuvchi merosining xalqimiz qalbida abadiy yashab qolganidan dalolat beradi.

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotida zamonaviy realistlik roman janrining asoschisi sifatida milliy nasrimiz rivojiga bebaho hissa qo'shgan buyuk adib hisoblanadi. Uning "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" kabi asarlari nafaqat badiiy jihatdan yuksak namunalar, balki xalqimiz tarixi, taqdiri va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi noyob hujjatlardir. Qodiriy ijodini o'rganish yosh avlodda tarixiy tafakkur, vatanparvarlik va milliy g'ururni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning og'ir taqdiriga qaramay, badiiy merosi bugungi kunda ham o'z qadr-qimmatini yo'qotmagan holda yashab kelmoqda.

Date: 5th September-2026

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. Roman. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2014.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. Roman. — Toshkent: Sharq, 2010.
3. Sharafiddinov O. Abdulla Qodiriyning ijodiy metodi. — Toshkent: Fan, 1974.
4. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. — Toshkent: O'qituvchi, 2008.
5. Rizayev Sh. Abdulla Qodiriy. Ilmiy-biografik ocherk. — Toshkent: Sharq, 1994.
6. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. — Toshkent: Yozuvchi, 2006.
7. Boboyev T., Karimov B. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2003.
8. Normatov U. Mahorat sirlari. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 1990.

